

Nr 52

Utlåtande i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536), dels ock i ämnet väckta motioner.

Genom en den 28 september 1956 dagtecknad proposition, nr 185, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under återopande av propositionen bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll, föreslagit riksdagen att antaga följande förslag till

L a g

om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536)

Härigenom förordnas, att 22 § och 24 § 1 mom. civilförsvarslagen den 15 juli 1944¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)

22 §.

Inom stad — — — — — allmän plats.

Konungen äger föreskriva, att i ort, som avses i första stycket, eller i viss del därav jämväl skola anordnas skyddsrum, avsedda för *hela* civilbefolkningen inom *särskilda större upptagningsområden*.

I första — — — — — *allmänna skyddsrum*.

Den omfattning — — — — — 23 § stadgas.

24 §.

1 mom. Inom område eller å plats, där enligt *organisationsplanen* särskilt civilförsvar skall vara organiserat, skola följande anläggningar

(Föreslagen lydelse)

22 §.

Konungen äger föreskriva, att i ort, som avses i första stycket, eller i viss del därav jämväl skola anordnas skyddsrum, avsedda för civilbefolkningen inom *ifrågavarande område*.

1 mom. Inom område eller å plats, som bestämmes av Konungen eller efter Konungens bemyndigande av *civilförsvarsstyrelsen*, skola följande

24 §.

¹ Senaste lydelse av 22 § och 24 § 1 mom., se SFS 1951:289.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

och byggnader förses med skydds- anläggningar och byggnader för-
rum (*e n s k i l l t s k y d d s r u m*): ses med skyddsrum (*e n s k i l l t*
s k y d d s r u m):

1. hamn, järnvägsstation — — — — — allmänna samfärdseln;
 2. industriell anläggning, — — — — — äro sysselsatta;
 3. anläggning, som — — — — — tjugufem personer;
 4. byggnad med — — — — — eller affärslokal; samt
 5. annan anläggning — — — — — och läge.
- Vind anses — — — — — eller arbetsrum.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1957. Intill dess Konungen eller civilförsvarsstyrelsen för område eller plats meddelat beslut som avses i 24 § 1 mom. skall i fråga om skyldigheten att inom området eller å platsen inrätta enskilt skyddsrum tillämpas de vid denna lags ikraftträdande gällande bestämmelserna.

Konungen eller, efter Konungens bemyndigande, civilförsvarsstyrelsen äger förordna, att den i civilförsvarslagen stadgade skyldigheten att utrusta och underhålla enskilt skyddsrum skall avse jämväl skyddsrum, som finnes inrättat inom område eller å plats, där skyldigheten att förse anläggningar och byggnader med skyddsrum kommer att upphöra.

I samband med propositionen har utskottet behandlat tre i anledning av densamma väckta motioner, nämligen

de likalydande motionerna nr 620 i första kammaren av herr *Lundström m. fl.* och nr 817 i andra kammaren av herrar *Boija* och *Nyberg* samt motionen nr 816 i andra kammaren av fröken *Wetterström m. fl.*

Motionärernas yrkanden återgives i det följande under särskilda rubriker.

Beträffande de skäl, som ligger till grund för det genom propositionen framlagda lagförslaget, ävensom i fråga om de skäl, som motionärerna åberopat till stöd för sina yrkanden, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till propositionen samt till motionerna I: 620 och II: 816.

Propositionens huvudsakliga innehåll

De i propositionen föreslagna ändringarna i civilförsvarslagen berör endast kapitlet om anordnande av skyddsrum. Till grund för ändringsförslaget ligger emellertid en av den krigstekniska utvecklingen betingad, delvis ny inriktning av civilförsvarets förebyggande verksamhet. Sålunda sättes mera än tidigare utrymningen i centrum såsom den viktigaste förebyggande civilförsvarsåtgärden mot atomvapenanfall.

I propositionen redogöres för den avsedda framtida utrymningsplanläggningen innebärande att för de utsatta orterna utrymning planeras efter två huvudalternativ, nämligen *dels* successiv utrymning, som kan genomföras då viss tid står till förfogande, *dels* samtidig snabbutrymning av alla utrymningsberättigade i händelse av överraskande anfall.

Den successiva utrymningen inleds med en beredskapsutrymning, omfattande i alla utrymningsorter barn, sjuka och åldringar samt vårdare till dem och i vissa av dessa orter därjämte andra kategorier icke förvärvsarbetande. I dessa senare fall beräknas beredskapsutrymningen komma att omfatta ca 50 % av befolkningen i orten. Beredskapsutrymningen torde utan vidare åtgärder från myndigheternas sida få till följd en ytterligare minskning av den kvarvarande befolkningen på grund av brist på arbetstillfällen. Som ett komplement till beredskapsutrymningen planlägges i varje fall för de största städerna en omflyttning av de kvarvarande, så att de åtminstone under fritid vistas i de mindre riskabla ytterområdena. I mera utsatta orter planeras såsom ett sista led i den successiva utrymningen en slutlig utrymning, som genomföres på en gång eller i etapper då läget ytterligare skärpts och vilken omfattar alla som kan utrymmas utan att för totalförsvaret oundgänglig verksamhet lamsläs.

För skyddsrummbyggnaderna uppdrages i propositionen i huvudsak följande riktlinjer. I alla tätorter som kan betraktas som anfallsmål skall i princip skyddsrum inrättas även i fortsättningen. Det förutsättes därvid att skyddsrummbyggnaderna begränsas genom att det invånarantal som kan motivera inrättandet av skyddsrum höjes. I de mest utsatta orterna, i synnerhet de där man måste räkna med risk för atomvapenanfall, skall i innerområden och eljest särskilt riskfyllda delar endast bergrum eller likvärdiga betongskyddsrum (befolkningsskyddsrum) byggas. I övriga delar av dessa orter och i de mindre utsatta orterna anordnas skyddsrummen såsom normalskyddsrum. Förläggningen och dimensioneringen av befolkningsskyddsrummen bestämmas med hänsyn till den verksamhet som under krig skall fortgå i nämnda särskilt riskfyllda områden. Inom områden, där varken normalskyddsrum eller befolkningsskyddsrum skall inrättas, vidmakthålles befintliga skyddsrum och förutsättes i ett beredskapsläge källare o. dyl., där så anses erforderligt, kunna iordningställas till skydd mot strålning från radioaktiv stoffbeläggning.

Lagförslaget innebär i huvudsak, att det skall ankomma på Konungen eller efter Konungens bemyndigande civilförsvarsstyrelsen att bestämma de områden och platser, där enskilda skyddsrum skall inrättas. Tidigare har detta bestämts i organisationsplan, som fastställles av länsstyrelsen. Lagändringen föreslås skola träda i kraft den 1 januari 1957.

Inledning

Det svenska civilförsvaret byggdes upp och organiserades under det andra världskriget. Visserligen fanns redan tidigare vissa organ för det civila luftskyddet men det var den oerhörda utveckling, som under kriget skedde på luftkrigföringens område och de fruktansvärda skador, förluster och lidanden, civilbefolkningen i flera krigförande länder härigenom tillfogades, som framtvängde en nyordning och en fastare organisation av civilförsvaret. Två utredningar verkställdes och ledde vid 1944 års riksdag till antagandet av en civilförsvarslag och inrättandet av civilförsvarsstyrelsen. I båda fallen rörde det sig dock om provisorier och civilförsvaret omprövades av 1945 års civilförvarsutredning, som i sitt 1947 framlagda betänkande (SOU 1947: 10) även kunde bygga på erfarenheterna av de robotvapen och atombomber som använts i krigets slutskede. Förslag på grundval av detta betänkande underställdes 1948 års riksdag (prop. nr 81). Riksdagen godkände propositionen och beslöt en permanent lag och organisation av civilförsvaret.

Skyddsrumfrågan hänsköts dock till en särskild utredning som skulle beakta bl. a. de nyaste vetenskapliga rönen, särskilt rörande verkningarna av och skyddsmedlen mot den radioaktiva strålningen. På denna utrednings betänkande (SOU 1950: 13) byggde en proposition till 1951 års riksdag (nr 176) med förslag om bl. a. att bygga s. k. fullträffsäkra skyddsrum för civilbefolkningen i de största städernas kärnområden. I fråga om skyddsrummens storlek och placering räknade man härvid i bästa fall med en förvarningstid av 3—5 minuter vid daganfall. Riksdagen godkände förslagen och 15 sådana skyddsrum med plats för ca 100 000 personer är numera färdigställda eller under byggnad eller planering.

I 1951 års skyddsrumspromission redovisades den utveckling som skett i fråga om atomstridsmedlen samt krigstekniken över huvud och denna utveckling utgjorde grunden till de förslag, som framlades. Även vätebomben omnämndes och man konstaterade att de föreslagna befolkningsskyddsrummen gav fullt skydd mot dess strålningsverkningar vid högdetonation. Jämväl utrymningsfrågan uppmärksammades. Departementschefen framhöll, att å ena sidan det effektivaste och billigaste skyddet mot anfall från luften åstadkommes genom att industrien utsprides och civilbefolkningen evakueras från de utsatta områdena men att å andra sidan sådana åtgärder endast är möjliga i begränsad utsträckning om samhället över huvud skall fungera.

I nu förevarande proposition framhåller *föredragande departementschefen, statsrådet Hedlund*, att den nuvarande planeringen av skyddsrumbygget sker just med tanke på atomanfall, i varje fall anfall med andra atomvapen än vätebomben.

Emellertid har, sedan statsmakterna 1948 och 1951 tog ställning till civilförsvarets organisation, en mycket hastig utveckling skett av krigstekniken, särskilt då det gäller atomstridsmedlen. Dessa stridsmedel, som då — bortsett från erfarenheterna av atombombfällningen mot Hiroshima och Nagasaki 1945 — diskuterades i huvudsak från teoretiska utgångspunkter, har nu av flera av stormakterna prövats genom försöksfällningar av verkliga bomber och dessa försök har även avsett det allra kraftigaste förstörelseverktyget, vätebomben, vilken 1951 omnämndes mera som en teoretisk möjlighet.

I det nya läge som uppkommit till följd av den krigstekniska utvecklingen har med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 13 mars 1953 tillkallats fem sakkunniga för att pröva civilförsvarets behov och överse dess planläggning. De sakkunniga, vilka antog benämningen 1953 års civilförvarsutredning, benämnes i det följande *civilförvarsutredningen*.

Den 31 mars 1955 uppdrog Kungl. Maj:t åt civilförvarsutredningen att skyndsamt pröva de allmänna synpunkter på civilförsvaret samt de riktlinjer för den framtida civilförvarsplanläggningen och civilförvarsorganisationen, som innefattades i en av chefen för försvarsstaben och civilförvarsstyrelsen samma dag till utredningen överlämnad promemoria om revidering av civilförvarsplanläggningen (*marspromemorian*) och en promemorian åtföljande missivskrivelse.

Den 24 november 1955 avgav civilförvarsutredningen ett delbetänkande, vari de grundläggande frågorna om civilförsvarets inriktning och fortsatta uppbyggnad behandlas. Med hänvisning till utredningens direktiv underställes Kungl. Maj:t i betänkandet förslag till principiellt ställningstagande i dessa frågor. I första hand avser förslagen utrymningsproblemet och i samband därmed frågor angående skyddsrummens betydelse och fortsatta anordnande.

Över civilförvarsutredningens delbetänkande har *yttranden* avgivits av ett stort antal myndigheter och organisationer, angivna i propositionen s. 7.

Allmänna synpunkter på civilförsvarets inriktning, särskilt i fråga om utrymningsplanläggningen

Departementschefen

I propositionen lämnas s. 11 o. f. ävensom s. 46 o. f. vissa redogörelser för främst atomstridsmedlens men även radiologiska, biologiska och kemiska stridsmedels verkningar, till vilka redogörelser utskottet torde få hänvisa.

I samband med nämnda redogörelser erinrar *departementschefen* om att tillgången på atomstridsmedel ökas snabbt inom vissa stormakters vapenarsenaler. I den s. k. marspromemorian uttalades, framhåller departementschefen, att man måste räkna med att vätebomber redan om några få år komme att disponeras av stormakterna i stort antal och att medel att föra dem till deras mål icke komme att saknas. Härtill komme att enligt en samstämmig uppfattning hos experterna förvarningstiden vid anfall från luften genom tillkomsten av nya robottyper och mycket snabba flygplan i många fall måste beräknas gå ner mot noll.

I fortsättningen tar departementschefen upp frågor om atomvapnets användning i krig och om den allmänna målsättningen för vårt försvar. Han anför:

»Man har mot bakgrunden av de fasansfulla verkningarna av atomvapnen frågat sig, om sådana förstörelseverktyg över huvud kommer att användas i ett kommande krig eller om deras existens inte rentav skulle kunna göra att något allmänt krig ej utbryter. Frågan berördes av statsministern i ett interpellationssvar i riksdagens första kammare den 18 maj 1954 och jag vill här endast hänvisa till detta uttalande. Statsministern ansåg det vara en farlig illusion att förlita sig på att medvetandet om förstörelsemedlens oerhörda verkan skall kunna förhindra krig samt förklarade att det föreföll sannolikt att atomvapen kommer att användas om ett storkrig utbryter. Självfallet förändrar icke detta förhållande den allmänna målsättningen för vårt försvar. Även i denna del kan jag helt instämma i statsministerns uttalande i det nämnda interpellationssvaret. Han underströk att vår alliansfria utrikespolitik ligger fast men att vi måste vara beredda att försvara vår självständighet även vid ett anfall med atomvapen. Vi borde emellertid icke göra oss några illusioner om vad ett sådant försvar kan komma att innebära. Men icke ens hotet om ett atomkrig kunde — framhöll statsministern vidare — minska vår fasta beslutsamhet att till det yttersta försvara vår frihet och vårt oberoende mot varje angrepp. Ju bättre vi var rustade att möta ett sådant angrepp desto mindre var riskerna för att en fiende genom ultimata och utpressningshot skulle söka tilltvinga sig eftergifter av oss. I ett senare sammanhang i samma interpellationssvar framhöll statsministern, att även om de moderna förstörelsemedlen ställde vårt civilförsvar inför mycket stora svårigheter, det icke funnes skäl att därav dra den slutsatsen, att ett civilförsvar skulle vara meningslöst. Det funnes all anledning att förmoda att effektiva civilförsvarsåtgärder var ägnade att kraftigt begränsa även skadeverkningarna av den med nuvarande medel och metoder möjliga hemortsbekämpningen.»

Departementschefen betonar, att de sålunda berörda allmänna utgångspunkterna alltjämt äger full giltighet och tar från desamma till prövning upp frågan, om civilförsvarets nuvarande organisation och planläggning är anpassad efter de stora krav, krigsteknikens utveckling ställer. Med erinran

om att civilförvarsutredningen i november 1955 avgivit ovan omnämnda delbetänkande framhåller departementschefen, att det framför allt vore civilförsvarets förebyggande verksamhet, som nu vore under bedömande, medan den andra huvudgruppen civilförvarsåtgärder, de skadeavhjälpande, liksom civilförsvarets organisation i fred alltjämt prövades av civilförvarsutredningen. Själva avvägningen mellan de förebyggande och skadeavhjälpande åtgärderna kunde sålunda icke behandlas nu. Den senaste krigstekniska utvecklingen syntes emellertid medföra att de förebyggande åtgärderna fått en relativt sett väsentligt större betydelse. Mycket torde därför enligt departementschefen tala för att även inom organisationen tyngdpunkten i högre grad än tidigare borde läggas på de grenar, som sysslar med utrymningsplanläggning och skyddsrumbyggnad.

Efter att ha som sin mening framhållit, att civilförsvaret i allmänhet måste ges ökad effektivitet, om dess uppgift inom det totala försvaret skall kunna fullgöras, men att den definitiva bedömningen härav borde anstå tills civilförvarsutredningens slutbetänkande föreläge, tar departementschefen till närmare behandling upp frågan om utrymningsplanläggningen samt anför härutinnan följande.

»I både marspromemorian och civilförvarsutredningens betänkande har utrymningen satts i centrum såsom den viktigaste förebyggande civilförvarsåtgärden mot ett atomanfall och mot denna grundinställning har i allmänhet inga erinringar gjorts vid remissbehandlingen. Självfallet har också skyddsrumbyggnaden uppmärksamats. Med hänsyn till de krav, som måste ställas på skyddet i de utsatta orterna, kan det dock icke bli fråga om att där inrätta skyddsrum för annat än en relativt begränsad del av befolkningen. Planeringen av skyddsrumbyggnaden måste därför i viss mån anpassas efter utrymningens omfattning och karaktär. Jag återkommer senare till de avvägningsfrågor, som här uppkommer.

I fråga om utrymningen råder i stort sett enighet om att i god tid före ett krigsutbrott s. k. beredskapsutrymning bör genomföras i varje fall från städer med över 50 000 invånare av alla icke förvärvsarbete samt att viss planering måste ske av snabbutrymning av hela befolkningen på en gång i händelse av ett överraskande anfall (samtidig snabbutrymning). Jag har intet att erinra mot dessa förslag, som bortsett från att omfattningen av beredskapsutrymningen ökat överensstämmer med vad som f. n. planeras. Beredskapsutrymningen skulle enligt de nu framlagda förslagen omfatta 50 % av befolkningen i utrymningsorten. Medräknas även inkallade värnpliktiga kommer befolkningsminskningen att uppgå till 60 à 65 %. Det bör vidare bemärkas att en ytterligare minskning av befolkningen i orten utan särskilda åtgärder från myndigheternas sida kan förutses. För många personer, sysselsatta i handel och fria yrken m. m., torde nämligen underlag för verksamheten komma att saknas efter den uttunning av befolkningen, som skett genom beredskapsutrymning och inkallelser. Såsom fram-

hållits i flera remissyttranden torde en så omfattande beredskapsutrymning böra förberedas även för vissa orter med mindre än 50 000 invånare. Någon bestämd undre gräns för denna planering eller för planläggningen av beredskapsutrymning överhuvud synes icke böra fixeras. Avgörandet härutinnan får bero på en bedömning av sannolikheten för att orten utsättes för anfall och det finns ingen anledning att här gå in på dessa frågor. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t eller den myndighet Kungl. Maj:t bestämmer att fastställa vilka orter som skall omfattas av utrymningsplanläggningen. Att planläggning sker betyder självfallet icke att utrymning automatiskt skall genomföras i varje beredskapsläge. Redan beredskapsutrymningen medför betydande rubbningar i försörjning och samfärdsel, olägenheter som visserligen måste tas men som icke bör tas utan starka skäl. Liksom f. n. gäller bör därför utrymning för varje fall beslutas av Kungl. Maj:t eller myndighet, som Kungl. Maj:t bemyndigar därtill.

Alltjämt skulle dock efter beredskapsutrymning och inkallelser i de berörda städerna bo kvar ett stort antal människor, enligt en beräkning efter marspromemorians riktlinjer sammanlagt för landets alla utrymningsorter närmare 750 000 personer. I fråga om vilka civilförsvarsåtgärder, som bör planeras och vidtagas till dessa människors skydd, är meningarna i viss mån delade både hos marspromemorians författare, å ena, och civilförsvarsutredningen å andra sidan och mellan remissinstanserna inbördes. Meningskiljaktigheterna går tillbaka på en motsättning rörande den avvägning mellan skydd och samhällsverksamhet, som måste ske vid bestämmandet av utrymnings omfattning. Otvivelaktigt innebär nämligen utspridning av den övervägande delen av de förvärvsarbetande från de utsatta tätorterna till mindre orter och landsbygd mycket betydande rubbningar i samhällslivet och folkförsörjningen och det har bl. a. av jordbruksnämnden ifrågasatts om en sådan utrymning därför överhuvud kan genomföras. Med utgångspunkt från tesen att skyddet av människorna är den primära civilförsvarsuppgiften bedömes i marspromemorian risken för förödande anfall med atomvapen som sådan att en mycket omfattande utspridning av befolkningen måste ske, oavsett om härigenom uppstår betydande svårigheter för samhällsverksamheten. Sålunda föreslås att utrymning även av de förvärvsarbetande skall ske så att i de utsatta städerna högst 15 000 personer eller för Stor-Stockholms, Stor-Göteborgs och Malmös del resp. 50 000, 35 000 och 20 000 personer finns kvar i krig.

Civilförsvarsutredningen har funnit att en så omfattande utrymning äventyrar samhällets funktionsmöjlighet och landets motståndskraft. Å andra sidan synes utredningen icke bedöma anfallsriskerna lika allvarligt som marspromemorian. Vid de stadsanalyser, på vilka utredningen delvis bygger sitt ställningstagande, har som förut anförts utredningen räknat med anfall med vätebomb endast mot Stockholm. Härtill kommer att utredningen ifrågasätter de tekniska möjligheterna att genomföra den i pro-

memorian föreslagna krigsutrymningen, enligt vilken den efter beredskapsutrymning kvarvarande befolkningen skall utrymmas på en gång först omedelbart inför ett väntat krigsuthrott. Civilförsvarsutredningens avvägning leder alltså fram till att denna utrymning ej kan och bör ske. I stället förordas att den ifrågavarande kvarvarande befolkningen i städer med över 50 000 invånare redan på ett tidigt stadium omflyttas till bostäder i ytterområdena. Under dagen förutsättes de så länge som möjligt behålla sina arbetsplatser i de inre utrymningsområdena, där befolkningsskyddsrum föreslås anordnade. Härvid räknar dock utredningen med att endast en mindre del kommer att vara kvar i dessa områden, för Stor-Stockholms del ca 100 000 personer.

Både marspromemorian och utredningen har anpassat skyddsrumspanläggningen efter vad de sålunda förordat ifråga om utrymning.

Vid remissbehandlingen är det endast några få myndigheter, som helt avstyrkt utredningens förslag och förordat marspromemorians riktlinjer för krigsutrymningen. Ett stort antal remissinstanser tillstyrker däremot mer eller mindre oreserverat att utredningens omflyttningsförslag lägges till grund för planläggningen. I ej så få yttranden anses emellertid att detta endast är ett av de alternativ, som bör förberedas, och att samtidigt en mer eller mindre långtgående krigsutrymning bör planeras. Till dem som särskilt med hänsyn till riskerna för atomanfall ansluter sig till en sådan alternativ planläggning hör bl. a. landsorganisationen, sju länsstyrelser och icke minst av psykologiska skäl beredskapsnämnden för det psykologiska försvaret. Det framhålls även att en omflyttning enligt utredningens förslag, som ju skulle ske vid en relativt tidig tidpunkt och före krigsutrymning, kan utgöra en lämplig etapp på vägen till den senare utrymningen. Arbetsmarknadsstyrelsen förordar en sådan linje och en successiv utrymning av flertalet förvärvsarbetande från de utsatta orterna samtidigt som en krigsutrymning enligt marspromemorian planeras, och en liknande ordning föreslås av länsstyrelsen i Kopparbergs län.

För egen del vill jag i fråga om utrymning utöver beredskapsutrymning av de icke förvärvsarbetande, vilken förstnämnda utrymning jag i fortsättningen benämner slutlig utrymning, till en början understryka, att man vid planeringen, då det gäller mera utsatta orter, bör utgå från att även de farligaste vapnen kan komma att sättas in. Man måste sålunda räkna med anfall med vätebomber och andra atomvapen. Med hänsyn till dessa vapens, särskilt vätebombens, förödande verkningar får det därför anses nödvändigt att för vissa orter, framför allt de större städerna, planlägga bl. a. för en praktiskt taget fullständig utrymning, därvid endast personal för brand- och bevakningstjänst samt annan utomordentligt krigsviktig verksamhet kan tänkas bli kvar.

Mot en så långt driven utrymning, som sannolikt kommer att t. o. m. bli något mer omfattande än som antagits bli fallet vid tillämpning av

marspromemorians riktlinjer, har åberopats, att den av transportmässiga och andra tekniska skäl icke skulle kunna genomföras på kort tid. Meningarna härom är emellertid delade och i varje fall torde de tekniska möjligheterna att verkställa utrymningen kunna avsevärt ökas genom en så noggrann planering som möjligt och genom olika praktiska åtgärder såsom förbättring av vägnätet m. m. Detsamma gäller vissa andra olägenheter, som av utredningen åberopats mot krigsutrymningen. Otvivelaktigt ter sig uppgiften att snabbt företa en slutlig utrymning ändock svår, men den kan näppeligen vara olöslig. Och självfallet är det nödvändigt att de yttersta ansträngningar göres för att lösa uppgiften på bästa möjliga sätt.

De svårigheter som är förknippade med en mycket omfattande utrymning bör i betydande utsträckning kunna undgås genom att utrymningen sker successivt och i den mån läget tillåter detta efter en omflyttning i enlighet med vad utredningen förordat.

Huruvida och i vilket tempo en mycket långt driven utrymning bör företagas måste bli beroende av i första hand hur nära förestående ett anfall med eventuellt användande av atombomber kan bedömas vara. Utrymningsplanläggningen bör därför grundas på tvenne alternativa förutsättningar, nämligen dels att viss beredskapstid står till förfogande och dels att behovet av utrymning kommer mer eller mindre överraskande så att största möjliga skyndsamhet kan vara av nöden.

I det förstnämnda fallet, alltså då tid för successiv utrymning antas stå till förfogande, bör utrymningen, såsom jag redan framhållit, till en början avse alla icke förvärvsarbetande samt ledsagare och vårdare till dem m. fl., dvs. ca 50 % av befolkningen. Enligt vad jag tidigare anfört kommer därefter utan särskilda åtgärder från myndigheternas sida en viss ytterligare minskning av den kvarvarande befolkningen att ske på grund av brist på arbetstillfällen. För återstoden har civilförsvarsutredningen för de större städerna förordat en omflyttning från innerområdena till närliggande ytterområden. Enligt min mening bör planläggningen även avse en sådan omflyttning. Riskerna för den kvarvarande befolkningen kan nämligen i vissa lägen anses betydligt mindre om en sådan omflyttning företages. Här vid bör man utgå från att de omflyttade stannar kvar på sina arbetsplatser under arbetstid och tillbringar vilo- och fritiden i det mindre riskabla ytterområdet. Om läget skärpes kan de omflyttade stanna dygnet runt i detta område för att därifrån eventuellt slutligt utrymmas. Olika variationer är här tänkbara. En uppdelning av dem som avses att slutligt utrymmas i olika kategorier blir säkerligen nödvändig. Jag delar alltså i detta hänseende arbetsmarknadsstyrelsens uppfattning. Emellertid vill jag understryka, att omflyttningen endast bör utgöra ett alternativ till eller ett led i en slutlig utrymning och att denna senare därför alltid bör planläggas samtidigt, men det bör även framhållas, att omflyttningen i vissa lägen bör kunna bli en bestående anordning. Utvecklingen kan även leda till

att återflyttning blir tänkbar, åtminstone i viss utsträckning. Om endast omflyttning skett underlättas naturligtvis denna återflyttning och den kan bli ett led i densamma. Även för en återflyttning av evakuerade bör planer upprättas.

I fråga om det andra fallet, då samtidig snabbutrymning av hela befolkningen i orten måste ske, vill jag understryka vikten av att planläggningen göres så fullständig som möjligt och att de nuvarande planerna överses med hänsyn till de nya riskerna. Denna planläggning torde böra ges hög prioritet. Visserligen måste man som utredningen framhållit speciellt för denna utrymningsform räkna med oförutsedda lägen och improvisationer, men de mycket allvarliga risker som är förbundna härmed kan minskas om förberedelser sker.

Förberedande planläggning för utrymning av vissa sannolika militära operationsområden torde vidare bli ofrånkomlig. Det kan också bli nödvändigt att tillfälligt flytta bort befolkningen från områden som utsatts för radioaktiv fjärrbeläggning. Vad beträffar andra åtgärder för skydd av befolkningen mot kringdrivande radioaktivt stoff förutsätter jag att civilförsvarsutredningen ägnar fortsatt uppmärksamhet häråt.

Frågan om vilka städer eller områden som bör innefattas i utrymningsplaneringen över huvud taget och för vilka städer och områden planerna bör avse slutlig utrymning jämte övriga former av utrymning, inbegripet omflyttning, eller endast en mera begränsad utrymning synes icke böra diskuteras här. För prövningen fordras bl. a. tillgång till ett omfattande material om arbetskraftens och den krigsviktiga industriens fördelning och om härutinnan föreliggande planer m. m., vilket material icke kan redovisas i detta sammanhang. Att fullständig utrymningsplanläggning i varje fall bör göras för de största städerna är uppenbart. Bedömningen av för vilka städer eller områden i övrigt som utrymningsplaner bör upprättas måste självfallet föregå detaljplanläggningen av civilförsvarsåtgärderna; en sådan bedömning har ju också skett vid den uppdelning av orterna i olika riskgrupper, som förutsätts både i marspromemorian och av utredningen.

Placeringen av de evakuerade kommer att erbjuda stora svårigheter, särskilt vintertid, då större krav måste ställas på bostäderna. Utflyttningen måste därför helt säkert ske till ett relativt stort område. Den kommer inte blott att utsätta den evakuerade befolkningen för stora påfrestningar utan även att kräva betydande insatser av invånarna i inkvarteringsområdena. Men eftersom det här gäller att rädda människoliv och att bevara vår motståndskraft får man förutsätta att befolkningen beredvilligt kommer att medverka.

Jag är angelägen att framhålla att vad som här förordats är planläggning av olika åtgärder för utrymning av utsatta orter, medan frågan om vilka åtgärder som i ett visst läge bör vidtagas icke närmare diskuteras. För att

handlingsfriheten skall bevaras måste emellertid övriga civilförsvsansordningar så långt det är möjligt anpassas därefter så att de i olika lägen i görligaste mån kan fylla sin uppgift. I det följande kommer jag att beröra skyddsrumbyggandets anpassning efter de här uppdragna riktlinjerna. Redan i detta sammanhang vill jag emellertid framhålla, att för den personal i brand- och bevakningstjänst och i ytterst krigsviktig industri som kan behöva finnas kvar i de inre delarna av en slutligt utrymd ort bör bergskyddsrum eller därmed jämförbara skyddsrum finnas i den omfattning som erfordras för att bereda nämnda personal liggplatser i skydd.

Sammanfattningsvis innebär vad här förordats i huvudsak följande. För de större städerna och vissa andra utsatta områden och orter skall planer upprättas för såväl en nära nog fullständig utrymning som för en beredskapsutrymning avseende alla icke arbetsföra och vissa därmed jämställda kategorier. I förstnämnda hänseende bör planeringen omfatta dels snabbutrymning i en följd och dels utrymning i etapper, därvid den första etappen skall utgöras av beredskapsutrymningen. I anslutning härtill bör såsom en andra etapp planeras en omflyttning av innerområdenas kvarvarande befolkning till ytterområdena. För vissa andra städer och områden skall planer upprättas för en mindre långtgående utrymning. Vilka städer och områden de olika planerna skall avse beslutas centralt. Den planläggning som här förordas innefattar alltså olika alternativ. Det är naturligtvis bedömningen av de förhandenvarande anfallsriskerna som måste bli avgörande för valet av alternativ. Genom att planläggningen icke, såsom förutsatts i marspromemorian, inriktats på en enda form av utrymning, kommer denna bedömning i större utsträckning än vad man där synes ha tänkt sig att kunna ske i själva det aktuella läget med hänsyn till förhållandena på en viss ort eller för någon eller några kategorier utrymningsberättigade. En smidigare anpassning efter omständigheterna blir härigenom möjlig.

Ett genomförande av utrymningsplanläggningen efter de angivna riktlinjerna torde icke i och för sig kräva beslut av riksdagen. Emellertid är utrymningsfrågans lösning av så genomgripande betydelse för vårt folk och hela vårt totalförsvaret, att jag har ansett mig böra för riksdagen anmäla och närmare motivera mitt förslag till Kungl. Maj:ts ställningstagande i frågan. Härtill har även bidragit att detta ställningstagande för civilförsvarets del får betydande konsekvenser för skyddsrumbyggande och för utformningen av den skadeavhjälpande organisationen. Att det också i hög grad påverkar vår planläggning för krig beträffande arbetsmarknaden samt på det ekonomiska och psykologiska försvarets område torde framgå av vad jag förut anfört.

A andra sidan har såsom härvid jämväl antytts vår försörjning i krig och det ekonomiska försvaret över huvud samt dess planering en direkt betydelse för den avvägning mellan skydd och samhällsverksamhet, som bestäm-

mer utrymningens omfattning och i vissa fall även ställningstagandet i det konkreta fallet till valet av utrymningsalternativ. Jag behöver här endast peka på sådana åtgärder som utspridning av industrier från de stora städerna till mindre tätorter eller till landsbygden och inrättande av bergrum för krigsviktiga industrier eller annan i krig betydelsefull verksamhet. I själva verket rör det sig här om åtgärder, som har en betydelse för att förebygga krigsskador, vilken är väl jämförlig med utrymningens och skyddsrummbyggnadens. Planläggningen av sådana åtgärder ankommer emellertid i regel icke på civilförsvaret och skall därför icke närmare behandlas här. Jag vill emellertid kraftigt framhålla vikten av att dessa frågor tas upp av berörda organ och att försvarssynpunkterna vid bedömningen av industriens lokaliserings- och investeringsfrågor ges den betydelse, som enligt det sagda bör tillmätas dem.

Det är uppenbarligen mycket omfattande planläggningsuppgifter som måste lösas för att tillfredsställande beredskap skall erhållas för de olika civila grenarna av totalförsvaret. Detta gäller såväl inom varje sådan försvarsgren för sig som i fråga om samordningen av planeringsarbetet dessa försvarsgrenar sinsemellan och med det militära försvaret. Vad angår civilförsvarets utrymningsplanläggning torde arbetet härmed komma att bli omfattande och tidskrävande. En prioritering av uppgifterna blir sannolikt nödvändig. Det är min avsikt att snarast möjligt taga upp frågan vilka provisoriska åtgärder, som kan erfordras för att det planläggningsarbete som härvid befinnes mest angeläget skall komma till utförande och bedrivas effektivt. Den definitiva organisationen av arbetet torde få prövas i samband med civilförvarsutredningens förslag till fredsorganisation av civilförsvaret.

I fråga om planeringen på längre sikt kommer försörjningsfrågan i krig och därmed sammanhängande arbetskraftsproblem i förgrunden. I ett yttrande av 1954 års utredning rörande totalförsvarets personalbehov har framhållits nödvändigheten av ett siffermässigt väl dokumenterat underlag för en sådan långsiktig planläggning och några remissinstanser har ansett en omprövning av riktlinjerna för och en genomgående översyn av den ekonomiska försvarsberedskapen över huvud nödvändig. Denna fråga, som är av stor betydelse för effektiviseringen av vårt civila försvar, torde emellertid få behandlas i annat sammanhang.

De mångskiftande planläggningsuppgifter, det här gäller och som endast kunnat summariskt angivas i det föregående, kräver för sitt lösande i regel medverkan av flera olika grenar inom totalförsvaret. En samordning blir här nödvändig och utredningen i ärendet visar enligt min mening tydligt, att denna behöver förbättras och effektiviseras. Jag är emellertid icke beredd att nu taga ställning till hur samordningsproblemet bäst bör lösas. Det torde få ytterligare övervägas och därefter tagas upp vid höstens budgetarbete, så att eventuellt förslag kan föreläggas 1957 års riksdag. Det

sagda bör dock icke hindra att provisoriska åtgärder vidtages för att redan nu förbättra samordningen.»

Motioner

I *motionerna I: 620* och *II: 817* uttalar motionärerna i motiveringen, att de vill föreslå riksdagen att ansluta sig till det av civilförsvarsutredningen gjorda uttalandet, att man vid civilförsvarets uppbyggnad bör utgå från att en angripare icke använder starkare vapen än vad som rimligen behövs för att nå en avsedd förstörelseverkan. Som bakgrund härtill erinras i motionerna om att departementschefen i propositionen gjort principiella uttalanden av stor betydelse beträffande utrymningsplanläggningen och anföres, att dessa uttalanden skulle få betydande konsekvenser för skyddsrummbyggnandet och för utformningen av den skadeavhjälpande organisationen. I förevarande sammanhang sätter motionärerna i motsats till civilförsvarsutredningens förenämnda uttalande ett yttrande av departementschefen, att man borde utgå från att även de farligaste vapnen kunde komma att sättas in mot andra mera utsatta orter än Stor-Stockholm och att det därför skulle bli nödvändigt att framför allt för de större städerna planlägga för en praktiskt taget fullständig utrymning med hänsyn särskilt till vätebombens förödande verkningar. Det synes, anför motionärerna, helt överkligt att för mindre orter — även om de måste betraktas som »mera utsatta» — förut-sätta anfall med en 20 megatons vätebomb. En sådan förutsättning skulle f. ö. kunna leda till helt orimliga ekonomiska konsekvenser och drastiska slutsatser beträffande möjligheterna hos civilförsvarets skadeavhjälpande organisationer att kunna lösa sina uppgifter. Man måste också med denna förutsättning som grund ifrågasätta effekten av utrymningsåtgärderna. Departementschefens syn på anfallsvapnen måste också leda till kostsamma och personalkrävande planlägningsarbeten, vilka enligt vad som anförts i propositionen komme att bli omfattande och tidskrävande. Denna kostnad skulle man måhända böra ta, därest man kunde tro på effekten av en sålunda vidgad planläggning. I stället torde dessa omfattande planer bli så pass svåra att genomföra under rimlig tid, att man riskerade en ny väsentlig diskrepans mellan pappersplanläggning och verklighet.

Utskottet

Det svenska civilförsvarets organisation har växt fram under och efter det andra världskriget. Under samma tid har krigstekniken genomgått en mycket hastig utveckling. Icke minst gäller detta i fråga om de senaste åren och för områden som är av direkt betydelse för civilförsvaret. Sedan riksdagen år 1951 tog ställning till frågor rörande byggande av skyddsrum har sålunda vätebomben, som i 1951 års proposition omnämndes mera som en teoretisk möjlighet, genom försöksfällningar prövats i praktiken, och den disponeras nu av stormakterna i växande antal. Genom tillkomsten

av nya robottyper och mycket snabba flygplan har vidare möjligheterna att från luften anfalla ett mål utan att anfallsföretaget upptäckes i förväg på ett avgörande sätt ökat. Man måste nu räkna med att förstörelsen vid ett luftanfall kan bli av än större omfattning än man 1951 hade anledning antaga och att möjligheterna till förvarning för det enskilda luftanfallet, i vilket avseende man 1951 räknade med en tid av 3—5 minuter, blir ytterligt osäkra.

Om ett nytt storkrig utbryter måste man räkna med såsom sannolikt, att atomvapen kommer att användas. Detta ändrar, såsom departementschefen i propositionen framhåller, självfallet icke den allmänna målsättningen för vårt försvar. Den ovan antydda utvecklingen i fråga om främst atomstridsmedlen föranleder emellertid en omprövning rörande omfattningen och karaktären av civilförsvarets verksamhet i krig samt planläggningen för densamma. För att civilbefolkningen i vårt land skall kunna stå ut med påfrestningarna — och detta är en väsentlig förutsättning för att vårt totalförsvar ej skall bryta samman — är det av avgörande betydelse, att alla möjligheter tillvaratages att genom i förväg vidtagna åtgärder minska skadeverkningarna. De förebyggande åtgärder som närmast beröres i förevarande proposition, nämligen utrymningsplanläggningen och byggandet av skyddsrum, träder härvid i förgrunden.

Vid avgörandet av vilka åtgärder som i nu förevarande läge bör vidtagas är det givetvis av grundläggande betydelse, hur man bedömer frågan om vilka vapen som kan väntas bli använda mot olika anfallsmål inom landet. I denna fråga ställes i de likalydande motionerna I: 620 och II: 817 i motiveringen det förslaget, att riksdagen måtte ansluta sig till ett av civilförvarsutredningen gjort uttalande av innebörd, att man vid civilförsvarets uppbyggande bör utgå från att en angripare icke använder starkare vapen än vad som rimligen behövs för att nå en avsedd förstörelseverkan. I viss motsättning till detta uttalande av civilförvarsutredningen ställer motionärerna ett uttalande av departementschefen, att man vid planeringen, då det gäller mera utsatta orter, bör utgå från att även de farligaste vapnen kan komma att sättas in och att man sålunda måste räkna med anfall med vätebomber och andra atomvapen. Utskottet vill i denna fråga för sin del anföra, att man bör räkna med att en fiende i första hand använder det från hans utgångspunkt i varje situation lämpligaste vapnet och att vid avgörandet av vad som är det lämpligaste vapnet hänsyn kommer att tagas till en rad olika faktorer, däribland ekonomiska. Vid planeringen för olika orter av de förebyggande civilförvarsåtgärderna synes man böra utgå från att anfall kommer att företagas med vad som ter sig som sannolika anfallsvapen mot orten. Vare sig avsikten är att åstadkomma viss materiell förstörelse eller att genom terror bryta vår motståndsvilja kan härvid atombomber eller andra atomstridsmedel komma till användning mot mål inom vårt land.

Mot bakgrunden av krigsteknikens utveckling är det enligt utskottets mening nödvändigt att överväga möjligheterna att i en helt annan omfattning än som varit aktuellt under andra världskriget bygga vårt civilförsvar och vår ekonomiska försvarsberedskap på en utspridning av de mest begärliga anfallsmålen. För en dylik decentralisering erbjuder vårt glest bebyggda land goda möjligheter. På längre sikt möter här frågor om bl. a. förläggning av nytillkommande industri och av befolkningscentra till mindre tätorter eller landsbygd samt om inrättande av bergum för särskilt krigsviktig industri eller annan i krig synnerligen viktig verksamhet. Utskottet vill i likhet med departementschefen understryka vikten av att försvarssynpunkterna vid bedömningen av industriens lokaliserings- och investeringsfrågor ges den betydelse som enligt det sagda bör tillmätas dem. Oavsett hur nämnda, närmast till den ekonomiska försvarsberedskapen hörande frågor kan komma att lösas, kvarstår att inom civilförsvaret under beaktande av den ekonomiska försvarsberedskapens krav lösa frågan om skyddet av dem som nu är sysselsatta i industrien eller i andra verksamhetsgrenar eller som eljest arbetar eller bor i våra tätorter. Enligt utskottets mening kommer härvidlag utrymningen att intaga en nyckelställning.

Vid bestämmandet av utrymningens storlek möter en svår avvägningsfråga mellan å ena sidan behovet att upprätthålla för krigsmakten och folkförsörjningen oundgängligen nödvändig industri och annan verksamhet och å andra sidan nödvändigheten att skydda den däri sysselsatta befolkningen. I likhet med departementschefen anser utskottet, att denna avvägning bör föranleda en längre gående utrymning än vad civilförsvarsutredningen föreslagit. Hur långt man härvid skall gå i de särskilda utrymningsorterna kan visserligen icke avgöras utan noggranna undersökningar beträffande lokaliseringen av krigsviktig industri m. m. Men utskottet förutsätter — och departementschefen har i propositionen givit uttryck för samma tanke — att utrymningsplanläggningen i vissa orter, framför allt i de större städerna, göres för en praktiskt taget fullständig utrymning. Härvid skulle endast personal för vissa civilförsvarsuppgifter, såsom brand-, röjnings- och bevakningstjänst, samt för annan utomordentligt krigsviktig verksamhet, som icke kan omflyttas till eller eljest upptagas å annan ort, slutligt bli kvar i dessa orter.

Vid en så fullständig slutlig utrymning som utskottet uttalat sig för blir det av synnerlig vikt att i ett läge med krigshot, men innan läget skärpts så, att slutlig utrymning verkställts, till det yttersta utnyttja industriens produktionskapacitet liksom att efter en slutlig urymning söka på allt sätt skydda dem som dock måste lämnas kvar. Vad nu sagts måste komma att få viss inverkan på såväl utrymningsplanläggningen som skyddsrummbygget.

I fråga om utformningen av utrymningsplanläggningen ansluter sig utskottet till vad departementschefen därom anfört i propositionen. För de

större städerna och vissa andra utsatta områden och orter bör således upprättas planer för såväl en beredskapsutrymning som en nära nog fullständig utrymning. För andra städer och områden bör planer upprättas för en mindre långtgående utrymning. Planeringen för den nära nog fullständiga utrymningen av främst vissa större städer bör avse dels snabbutrymning i en följd i händelse av överraskande anfall och dels utrymning i etapper, då viss beredskapstid står till förfogande. Den successiva utrymningen inledes härvid med en beredskapsutrymning, omfattande i alla utrymningsorter barn, sjuka och åldringar samt vårdare till dem och i vissa av dessa orter därjämte andra kategorier icke förvärvsarbetande, vartill kan väntas komma en viss ytterligare minskning av befolkningen på grund av brist på arbetstillfällen. Som en andra etapp bör planeras en omflyttning av den i innerområdena kvarvarande befolkningen till ytterområdena. I ett mindre skärpt läge, då behovet av att utnyttja industrien till det yttersta kan få väga tyngre än riskerna för luftanfall, kan de omflyttade stanna kvar på sina arbetsplatser under arbetstiden och tillbringa vilo- och fritiden i det mindre riskabla ytterområdet. I ett mera skärpt läge åter kan de nödgas stanna dygnet runt i ytterområdet. Den slutliga utrymningen får sedan alltefter lägets krav ske på en gång eller i etapper med uppdelning av dem som skall utrymmas i olika kategorier. En dylik uppdelning kan därvid göras med hänsynstagande till bl. a. de behov som föreligger att hålla viss verksamhet i gång liksom till de möjligheter till utrymning som tillgången på transportmedel erbjuder.

Utskottet vill i förevarande sammanhang framhålla vikten av att ett avgörande snabbt träffas i avseende å vilka tätorter eller områden som bör innefattas i utrymningsplanläggningen samt att detaljplanläggningen för de olika orterna och områdena snabbt kommer i gång. Utskottet instämmer i departementschefens uttalande att planläggningen för samtidig snabbutrymning torde böra ges hög prioritet.

De mångskiftande planlägningsarbetena såväl inom civilförsvarets område som inom den ekonomiska försvarsberedskapen och övriga grenar av totalförsvaret kräver en samordning. Utskottet vill understryka de i propositionen gjorda uttalandena, att hithörande spörsmål skyndsamt bör undersökas och övervägas, så att förslag till lösning eventuellt redan kommande år kan föreläggas riksdagen, samt att de provisoriska åtgärder, som är möjliga, redan nu bör vidtagas för att förbättra samordningen.

Byggande av skyddsrum

Departementschefen

Departementschefen anför bl. a.:

»De i marspromemorian och civilförsvarsutredningens betänkande framlagda förslagen i fråga om det fortsatta skyddsrumshbyggandet sammanfaller
2 — Bihang till riksdagens protokoll 1956. 9 saml. 2 avd. Nr 52.

i så måtto att enligt båda förslagen befolkningsskyddsrum skall anordnas i de mest utsatta orterna, att befolkningen i de mindre utsatta tätorterna i huvudsak beredes skydd genom normalskyddsrum samt att man för landsbygdens del inskränker sig till att förorda enklare skyddsanordningar mot radioaktiv strålning vid fjärrbeläggning, exempelvis iordningställda källare och dylikt. Civilförvarsutredningen drar i sitt förslag dock upp mera bestämda gränser. Sålunda skall enligt utredningen befolkningskyddsrum i princip byggas i städer med minst 50 000 invånare, d. v. s. Stor-Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg, Örebro, Uppsala, Västerås, Borås, Linköping, Eskilstuna och Gävle, samt normalskyddsrum inrättas i tätorter med minst 5 000 invånare.

De väsentligaste skiljaktigheterna i de båda förslagen hänför sig till den betydelse som tillmätts de minskade möjligheterna till förvarning. I marspromemorian utgår man från att förvarningsmöjligheterna är så osäkra att den i förstagradsmålen efter krigsutrymning kvarvarande befolkningen anses böra arbeta och bo i bergrum eller likvärdigt skydd. Enligt beräkningarna i promemorian erfordras därför ca 200 000 liggplatser i sådana skyddsrum, varav 50 000 i Stockholm. Däremot skulle behov av normalskyddsrum i förstagradsmålen utöver dem som redan inrättats icke föreligga. Skyldigheten att anordna normalskyddsrum i samband med nybebyggelse skulle alltså kunna slopas, såvitt avser dessa orter. Civilförvarsutredningen bedömer också förvarningsmöjligheterna som osäkra men menar att viss risk måste tagas och vill förlägga befolkningsskyddsrummen till de delar av de inre utrymningsområdena i nämnda städer, där för totalförsvaret viktig verksamhet är koncentrerad och så att skyddsrummen med kort varsel kan uppnås från de olika anläggningarna. Utredningen räknar med 300 000 sittplatser i sådana skyddsrum, varav 100 000 platser i Stockholm. Av vad jag tidigare anfört framgår, att sedan beredskapsutrymning genomförts, de i de inre utrymningsområdena sysselsatta personerna enligt civilförvarsutredningens mening under fritid skall uppehålla sig i städernas ytterområden. Skyldigheten att inrätta normalskyddsrum inom dessa områden måste därför enligt utredningen bibehållas.

För såväl marspromemorians författare och civilförvarsutredningen som remissinstanserna har det stått klart, att svaret på frågan om våra möjligheter att erhålla *f ö r v a r n i n g* inför ett fientligt anfall är för skyddsrumspaneringen grundläggande. Vid denna bedömning måste man naturligtvis skilja mellan våra möjligheter å ena sidan att få kännedom om att risk föreligger för att vårt land kommer att utsättas för angreppshandlingar och å andra sidan att bli förvarnade inför ett enskilt luftanfall. I förstnämnda hänseende är det av den allra största betydelse för vårt civilförsvaret — liksom för försvaret i dess helhet — att vi genom att vaksamt följa händelseutvecklingen på det utrikespolitiska planet bereder oss möjlighet att bli varnade. Man torde också vid planeringen kunna utgå från

att vi får sådan varning i så god tid att vi hinner antingen genomföra beredskapsutrymning eller — om läget anses påkalla detta — samtidig snabbutrymning, därvid i vissa lägen ett tillfälligt utnyttjande av förefintliga skyddsrum kan komma ifråga. Beträffande förvarning inför det enskilda luftanfallet synes man däremot åtminstone i vissa lägen och för vissa orter vara nödsakad att betrakta möjligheterna härtill såsom ytterligt osäkra.

Såvitt avser utrymningsorterna, har flera remissinstanser, däribland särskilt överståthållarämbetet, hävdat, att en väsentlig uppgift för skyddsrummen — vid sidan av uppgiften att mera stadigvarande bereda skydd vid luftanfall — är att tjäna som tillfälligt katastrofskydd i väntan på utrymningstransporter m. m. Skyddsrummen skulle då uppsökas redan innan larm på grund av luftanfall givits. För egen del finner jag denna synpunkt beaktansvärd. Med den utrymningsplanläggning som tidigare förordats erfordras, som jag ser saken, skyddsrum bl. a. i ytterområdena av våra största städer. Vare sig omflyttning hunnit vidtagas eller ej anser jag det nämligen ofrånkomligt, att så många som möjligt av de personer, som när kriget bedömes omedelbart förestående och utrymning beordras befinner sig i dessa städers innerområden och som icke avses skola under krig vara verksamma där, planmässigt förflyttar sig eller överföres till ytterområdena, därest utrymningen icke omedelbart kan fullföljas i ett sammanhang. Skyddsbehovet i de centrala delarna av våra största städer måste nämligen tillgodoses genom befolkningsskyddsrum, och det torde icke vara möjligt att bygga sådana skyddsrum för annat än en begränsad del av befolkningen.

Å andra sidan måste man från de förut angivna utgångspunkterna räkna med att i varje fall en mindre del av befolkningen kan finnas kvar i innerområdet, då anfallet kommer. Det gäller i bästa fall endast dem, som i krig under alla förhållanden skall ha sin verksamhet där, men det kan också gälla andra grupper som ofta i anslutning till en omflyttning fått stanna kvar för att så länge som möjligt uppehålla viss viktig produktion eller som eljest inte hunnit planenligt utrymmas eller bege sig till ytterområdena. Även i innerområdena fordras sålunda skyddsrum. Där befolkningsskyddsrum med hänsyn till anfallsriskerna och av skyddstekniska skäl måste byggas, torde det emellertid vara realistiskt att räkna med att de inrättas och dimensioneras i första hand endast för dem som även efter ett krigsutbrott skall kvarstanna i nämnda områden. Och som jag förut anfört bör utrymningsplanläggningen inriktas på att utrymningen i vissa orter i ett skärpt läge skall drivas så långt det över huvud är möjligt utan att för samhällslivet och krigföringen oundgänglig verksamhet lamslås. Dessa kvarvarande måste beredas sådant utrymme i skyddsrummen, att de kan vistas där längre tider. Skyddsrummen bör sålunda utformas som liggskyddsrum med ca 1,5 m² utrymme per skyddad person och icke som utredningen

tänkt sig endast 0,4 m². Dessa skyddsrum kan alltså då liggplatser ej erfordras bereda skydd för omkring fyra gånger så många personer. Ett visst skydd kan således med denna ordning tillfälligt beredas även dem som avses att evakueras men ej hunnit bort från staden.

I de särskilt utsatta orternas ytterområden erfordras skyddsplatser dels för dem, som anses böra kvarstanna där för längre eller kortare tid med hänsyn till produktionen, dels för dem som tillfälligt uppehåller sig där i avbidan på utrymning. Då inom dessa områden normalskyddsrum enligt gällande bestämmelser i fråga om bostadshus byggts för hela fredsbefolkningen och i övrigt för dem som i krig skall uppehålla sig i byggnaden torde skyddsbehovet, såvitt avser den nuvarande bebyggelsen, vara relativt tillfredsställande tillgodosett, i varje fall om man förutsätter att beredskapsutrymning skett. Även hädanefter bör skyddsrum byggas i anslutning till nybebyggelse. Jag återkommer strax till frågan om hur dessa skyddsrum bör vara beskaffade. — Vad nu sagts bör i tillämpliga delar gälla även sådana utrymningsorter som ej skall förses med befolkningsskyddsrum.

I fråga om skyddsrummbyggnaden i utrymningsorterna vill jag sålunda sammanfattningsvis förorda, att skyddsrum även i fortsättningen inrättas såväl i de centrala delarna av dessa orter som i ytterområdena. Med hänsyn till den särskilda risken för anfall med atombomber mot vissa av dessa orter och då bebyggelsen i de centrala delarna där ofta är av ålderdomlig karaktär och de kraftigaste verkningarna av ett luftanfall, vare sig med konventionella bomber eller med atomstridsmedel, får antagas i regel komma att träffa dessa delar bör endast befolkningsskyddsrum inrättas i sådana särskilt riskfyllda områden. I vilken omfattning dylika skyddsrum skall byggas får bestämmas i huvudsak efter det antal personer, som under krig kan beräknas komma att vara verksamma i de inre utrymningsområdena, och med beaktande av att dessa människor måste kunna beredas liggplatser i skyddsrummen. I den mån den krigsviktiga produktionen inrymmer i berggrum eller annat jämförbart skydd samt liggplatser för dygnsvilan kan anordnas i anslutning härtill kan behovet av ifrågavarande skyddsrum minska. Här skall emellertid icke vidare behandlas frågan om skyddade utrymmen för produktionen, vilken fråga måste lösas i samband med andra spörsmål avseende den ekonomiska försvarsberedskapen. Jag vill emellertid understryka värdet ur totalförsvarets synpunkt av att den krigsviktiga produktion, som icke kan utspridas på landsorten, i större utsträckning förlägges i berg. Här står man emellertid inför en ekonomisk avvägningsfråga till vilken ställning måste tas vid den samordnande planläggning som diskuterats i föregående avsnitt.

Vid bedömningen av spörsmålet var inom berörda områden befolkningsskyddsrummen skall förläggas bör med den alternativa målsättning för planläggningen jag tidigare förordat olika synpunkter få göra sig gällande.

Sålunda är det med tanke på ett läge då man kan påräkna någon förvarningstid för att uppsöka skyddsrummen angeläget, att dessa förlägges till platser, där för totalförsvaret viktig verksamhet är koncentrerad eller där eljest under dagen ett större antal människor kan väntas uppehålla sig. Varthän den krigstekniska utvecklingen leder, om till kortare eller möjligen något längre förvarningstider än som nu i vissa fall kan påräknas, torde icke kunna förutsägas. Skulle man emellertid behöva utgå från att någon förvarning inför det enskilda luftanfallet inte kan ges, får verksamheten i stället i den mån så är möjligt samt liggplatser för dygnsvila inrymmas i de befolkningsskyddsrum som finns. De skyddsrum av denna typ som redan nu inrättats eller håller på att inrättas torde då också kunna fullt utnyttjas efter de nya riktlinjerna. I den mån nya sådana skyddsrum skall byggas synes man böra eftersträva att i görligaste mån samtidigt tillgodose de angivna olika synpunkterna.

Av vad jag nu anfört framgår, att enskilda skyddsrum enligt min mening icke längre bör byggas i områden med befolkningsskyddsrum. Härav bör följa att skyldigheten att erlagga fastighetsägarbidrag, vilken skyldighet anknyter till plikten att inrätta enskilda skyddsrum, bortfaller. Jag återkommer till frågan om de lagtekniska konsekvenserna härav.

Skyddsrummen i ytterområdena av orter med befolkningsskyddsrum i de centrala delarna samt i övriga utrymningsorter torde med hänsyn till våra resurser icke kunna utföras annat än som normalskyddsrum. Utifrån de nya utgångspunkterna synes det bli nödvändigt att för vissa lägen räkna med liggplats för de skyddssökande även i normalskyddsrummen. De av civilförsvarsstyrelsen omnämnda undersökningarna rörande en modifierad normalskyddsrumstyp, som utformas såsom »liggskyddsrum» och likväl beräknas draga blott hälften så stor kostnad per skyddad person som nuvarande skyddsrum, erbjuder därför särskilt intresse. Undersökningarna är emellertid så nyligen slutförda att ställning till därpå grundade förslag icke kan tagas i detta sammanhang. Jag vill understryka, att jag här icke heller tagit slutlig ställning till frågan i vilka byggnader enskilda skyddsrum bör inrättas eller till spörsmålet för vilka personer (freds- eller krigsbefolkning) de bör dimensioneras. Tills vidare torde i enlighet med vad utredningen förordat nuvarande regler böra gälla.

Slutligen må framhållas, att de skyddsrum, som sålunda skall finnas i utrymningsorterna, enligt vad redan antytts kan tillfälligt utnyttjas på annat sätt än som här primärt förutsatts. Skulle exempelvis larm mot luftanfall till äventyrs hinna ges, bör givetvis även andra än de personer för vilka befolkningsskyddsrummen inrättats beredas tillfälle att ta sin tillflykt dit. Vid bedömandet av skyddsrummens värde bör också beaktas det förhållandet att de genom sin blotta förekomst är ägnade att skapa viss tillförsikt hos befolkningen inför ett krigshot och att därigenom stärka motståndsviljan.

I de för luftanfall mindre utsatta orterna, där i synnerhet risken för atombomsanfall måste bedömas som liten, får skyddsbehovet tillgodoses genom normalskyddsrum. Inom de områden som över huvud taget icke kan betraktas som anfallsmål torde erforderligt skydd mot radioaktiv strålning kunna erhållas i källare o. dyl., som iordningställes i ett beredskapsläge. Några meningsskiljaktigheter i de båda sistnämnda hänseendena har icke framkommit i förevarande ärende annat än i gränsdragningsfrågorna, till vilka jag nu övergår.

Det kan enligt min mening icke komma i fråga att i detta sammanhang närmare ange i vilka orter eller delar av orter skyddsrum av det ena eller andra slaget bör anordnas. I grova drag synes dock de av civilförvarsutredningen angivna principerna kunna läggas till grund för denna bedömning. I varje fall torde det vara möjligt att avsevärt höja den nuvarande minimigränsen för invånarantalet i de orter, där skyldighet att inrätta enskilda skyddsrum skall föreligga. Vid avgörandet av frågan måste emellertid hänsyn tagas ej blott till invånarantalet utan också till andra omständigheter, som kan göra orten till ett mer eller mindre lockande anfallsmål. Sådana på en allmän riskbedömning grundade beslut torde böra meddelas centralt.

Jag skall härefter något beröra de konsekvenser i kostnads hänseende, som de av mig förordade riktlinjerna för byggandet av befolkningsskyddsrum för med sig. I marspromemorian beräknas de totala kostnaderna för befolkningsskyddsrum, avsedda att ge vilo- och rekreationsplatser för sammanlagt 200 000 personer, till 2 600 kronor per person eller tillhoppa 520 miljoner kronor. Civilförvarsutredningen uppskattar kostnaden för de av utredningen föreslagna, för 260 000 personer avsedda befolkningsskyddsrummen, sedan det kapitaliserade fredsansvändningsvärdet frånräknats, till 180 miljoner kronor eller sålunda 700 kronor per skyddsplats. Därvid räknar utredningen med att de skyddssökande endast skall beredas sittplats. Som jag tidigare anfört bör befolkningsskyddsrummen dimensioneras med utgångspunkt från det antal personer som kan antagas komma att i krig vara verksamma i de inre utrymningsområdena. F. n. torde det icke vara möjligt att med någon bestämdhet ange detta antal. De i marspromemorian och av utredningen angivna siffrorna synes vara alltför överslagsmässiga för att kunna utgöra någon säker grundval för bedömandet av skyddsplatsbehovet. Härför torde erfordras en ingående undersökning av bl. a. vilken verksamhet som i krig måste uppehållas i berörda områden. Vid planeringen av befolkningsskyddsrummen bör vidare beaktas, att de skyddssökande enligt vad jag förut anfört måste kunna beredas liggplats i skyddsrummen. Det blir därför nödvändigt, att beräkna betydligt större utrymme per person än vad som legat till grund för utredningens uppskattning av kostnaderna för sådana skyddsrum. Jag är emellertid icke beredd att nu förordna något visst program för utbyggandet av dessa skyddsrum men anser att ett sådant bör föreläggas riksdagen så snart erforderliga förberedelser härför blivit färdiga.

De i det föregående uppdragna riktlinjerna för skyddsrumbyggandet torde föranleda vissa ändringar i civilförsvarslagen. Visserligen synes det senare bli nödvändigt med en genomgripande revision av lagen, varför i avvaktan härpå inga andra ändringar bör göras än som kan anses oundgängliga för att de nya principerna skall kunna tillgodoses. Emellertid är det enligt min mening icke möjligt, att som utredningen föreslagit inskränka sig till att förorda, att länsstyrelserna meddelar generella dispenser från skyldigheten att inrätta normalskyddsrum eller att utge fastighetsägarbidrag i områden där sådan skyldighet icke längre anses böra föreligga.

Vad först beträffar befolkningskyddsrummen stadgas f. n. i 22 § andra stycket, att Konungen äger föreskriva att i vissa orter eller delar därav skall anordnas skyddsrum, avsedda för hela civilbefolkningen inom särskilda större upptagningsområden. Enligt vad jag tidigare anfört bör sådana skyddsrum i fortsättningen huvudsakligen inrättas inom de inre utrymningsområdena, d. v. s. de områden i de största städerna, som inför ett krigshot först och främst bör utrymmas och där utrymningen bör drivas längst. Skyddsrummen skulle då i första hand tillgodose skyddsbehovet för dem som även i krig skall stanna kvar i dessa områden. I andra hand skulle skyddsrummen kunna användas som tillfälligt skydd för ett större antal personer i avvaktan på att utrymningsåtgärder hinner vidtagas. Med denna inriktning bör man enligt min mening icke binda planeringen vid att varje skyddsrum skall vara avsett för hela civilbefolkningen inom visst upptagningsområde. Jag föreslår därför en ändring i 22 § andra stycket av innehåll, att Konungen äger föreskriva att i ort, som avses i paragrafens första stycke, eller viss del därav skall anordnas skyddsrum, avsedda för civilbefolkningen inom ifrågavarande område.

Enskilda skyddsrum skall jämlikt 24 § inrättas inom område eller å plats, där enligt organisationsplanen särskilt civilförsvaret skall vara organiserat. Civilförsvarsstyrelsen har i anvisningar för upprättande av organisationsplan föreskrivit bl. a., att särskilt civilförsvaret skall organiseras inom område med sammanhängande markerad tätbebyggelse, där folkmängden uppgår till minst 500 och boendetätheten till minst 25 invånare per hektar. I enlighet med vad jag tidigare förordat bör skyldigheten att anordna enskilda normalskyddsrum icke bibehållas i de inre utrymningsområdena och ej heller i de mindre tätorter, som icke kan anses utgöra anfallsmål. Civilförvarsutredningen avser att senare framlägga förslag rörande det särskilda civilförsvaret. Det är därför för tidigt att nu taga ställning till huruvida skyldigheten att organisera särskilt civilförsvaret bör upphöra i de områden, där enskilda skyddsrum icke vidare skall inrättas. Det i fråga om skyldigheten att vidtaga nämnda civilförvarsåtgärder föreliggande sambandet måste därför brytas. Som jag tidigare sagt torde det böra ankomma på central myndighet att göra den riskbedömning, som bör ligga till grund för avgörandet inom vilka områden och på vilka platser

enskilda skyddsrum i fortsättningen skall inrättas. På anförda skäl förordar jag, att 24 § 1 mom. ändras så att det överlämnas åt Konungen eller efter Konungens bemyndigande civilförsvarsstyrelsen att bestämma nyssnämnda områden och platser. Bestämmandet av dessa områden och platser bör ske utan onödig tidsutdräkt. Det stora flertalet fall synes kunna avgöras efter schematiska linjer och således utan omgång. Jag föreslår därför, att lagändringen får träda i kraft redan den 1 januari 1957. Då för ett mindre antal orter en mera ingående prövning torde bli nödvändig förordar jag emellertid att i en övergångsbestämmelse stadgas, att intill dess Konungen eller civilförsvarsstyrelsen för område eller plats meddelat beslut som avses i 24 § 1 mom. skall i fråga om skyldigheten att inom området eller å platsen inrätta enskilt skyddsrum tillämpas de vid lagändringens ikraftträdande gällande bestämmelserna.

När jag här intagit den ståndpunkten att normalskyddsrum icke längre skall behöva inrättas i vissa orter där detta f. n. är påbudet följer näppeligen därav att skyddsrum som redan finns å sådana orter skall slopas. Detta skulle förutsätta att skyddsrum i dessa orter anses helt sakna värde. Så är emellertid ej förhållandet även om en bedömning av behovet å ena sidan och kostnaden å den andra lett till att man ansett sig böra avstå från nyuppförande. Enligt 59 § 1 mom. är det en förutsättning för skyldigheten att utrusta och underhålla enskilt skyddsrum att sådant enligt gällande bestämmelser skall finnas för den anläggning eller byggnad, varom fråga är. Därest inom visst område skyldigheten att förse anläggningar och byggnader med enskilda skyddsrum upphör, bortfaller alltså även skyldigheten att utrusta och underhålla där inom redan befintliga skyddsrum. Jag vill därför i anslutning till ändringen i 24 § föreslå en övergångsbestämmelse av innehåll, att den i civilförsvarslagen stadgade skyldigheten att utrusta och underhålla enskilt skyddsrum skall avse jämväl skyddsrum, som finnes inrättat inom område eller å plats, där skyldigheten att förse anläggningar och byggnader med skyddsrum kommer att upphöra. Denna regel bör emellertid icke göras generellt tillämplig i fråga om alla sådana områden och platser. I de förut berörda inre utrymningsområdena t. ex. torde skyddet i allmänhet icke alls böra bygga på normalskyddsrum. Det torde därför få ankomma på Konungen eller efter Konungens bemyndigande civilförsvarsstyrelsen att förordna i vilka områden sagda utrustnings- och underhållsskyldighet skall fortbestå. Därvid bör också anges vilka slag av skyddsrum som avses med sådant förordnande. De provisoriska skyddsrum, som anordnades innan lagen den 1 mars 1940 om skyldighet för ägare av anläggningar och byggnader att anordna skyddsrum m. m. trädde i kraft, bör sålunda i regel icke omfattas därav.

Vissa övergångssvårigheter torde jämväl komma att ge sig tillkänna i vad gäller skyldigheten att utge s. k. fastighetsägarbidrag. Härom stadgas i 59 b § jämfört med 59 § 2 mom., att om länsstyrelse med hänsyn till a t

skyddsbehovet för viss anläggning eller byggnad enligt organisationsplanen kan tillgodoses genom ett befolkningsskyddsrum befriat ägaren från skyldigheten att inrätta, utrusta och underhålla enskilt skyddsrum för anläggningen eller byggnaden, så inträder i stället en plikt för ägaren att till kommunen utge bidrag för skyddsrumskostnad. Upphör skyldigheten att förse anläggningar och byggnader med enskilt skyddsrum i område där befolkningsskyddsrum anlagts, så bortfaller också grunden för nämnda bidragsplikt även om anläggningen eller byggnaden är belägen inom skyddsrummets upptagningsområde. Med hänsyn härtill torde frågan om bibehållande av bidragsplikten över huvud taget böra upptagas till prövning. Detta framstår så mycket mera motiverat som summan av hittills beslutade fastighetsägarbidrag enligt vad som upplysts mig är mycket blygsam, huvudsakligen beroende på att nybebyggelsen inom de områden dit befolkningsskyddsrummen förlagts varit obetydlig. Tillräckligt underlag för en sådan prövning föreligger emellertid icke nu, varför frågan måste underkastas ytterligare behandling. I avvaktan på att denna fråga kan avgöras torde länsstyrelserna med stöd av 59 b § andra stycket kunna medge befrielse från bidragsplikten.»

Motioner

I *motionerna I: 620* och *II: 817* hemställas,

»a) att riksdagen vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition nr 185 måtte besluta,

1) att de i propositionen föreslagna befolkningsskyddsrummen skall utformas såsom sittskyddsrum med ett utrymme av 0,4 m² per skyddad person, varigenom totalkostnaderna kan begränsas till 180 milj. kronor mot ca 700 milj. kronor enligt de av departementschefen förordade riktlinjerna; samt

2) att inom område eller på plats, där skyldigheten att förse anläggningar och byggnader med skyddsrum, även skyldigheten att utrusta och underhålla enskilt skyddsrum måtte upphävas; och

b) att vederbörande utskott måtte utarbeta förslag till erforderlig författningstext.»

Till grund för det under a) 1) i motionerna upptagna yrkandet anföres i motionerna till en början ekonomiska skäl. Kostnaderna för anordnande av befolkningsskyddsrummen såsom liggskyddsrum beräknas härvid i motionerna komma att närma sig 700 miljoner kronor. Vidare anför motionärerna, att en utbyggnad enligt de av departementschefen förordade riktlinjerna vore orealistisk. Man borde nämligen utgå från att en utbyggnad med hänsyn till det hårt pressade investeringsutrymmet skulle komma att ske i jämförelsevis långsam takt. En så kostnadskrävande uppläggning av utbyggnaden, som departementschefen skisserat, skulle enligt motionärerna kunna befaras leda till att vi ännu lång tid efter det programmets realise-

rande påbörjats skulle komma att sakna allmänna folkskyddsrum på många orter, där de med en mera måttfull och verklighetsbetonad planering annars skulle ha kunnat komma till stånd. Därest riksdagen godtog den av departementschefen föreslagna dimensioneringen av befolkningsskyddsrummen, kunde man allvarligt befara, att utbyggnaden komme att sträcka sig över så lång tidsperiod, att åtgärderna saknade all betydelse för det aktuella tidsskede, som nu kan överblickas. Det syntes motionärerna vara bättre att begränsa målsättningen vid anordnandet av befolkningsskyddsrum så, att de planlagda skyddsrummen kunde komma att anordnas under en icke alltför lång tidsperiod.

Yrkandet under a) 2) i förevarande motioner motiveras av motionärerna bl. a. med att tillsynen av att skyldigheten iakttoges krävde inspektion av tekniskt kunnig personal, vilket icke kunde ske utan kostnader för statsverket. Motivet för ett bibehållande av underhållsskyldigheten syntes icke vara av sådan beskaffenhet att man kunde förvänta, att allmänheten kunde förstå och omfatta bestämmelsen, enär antalet skyddsrum på varje plats vore så litet, att det måste anses sakna praktiskt värde ur totalförsvarssammanhang. Motionärerna hänvisar vidare till ett uttalande i propositionen, att erforderligt skydd mot radioaktiv strålning kunde erhållas i källare o. d. som iordningställdes i ett beredskapsläge, och anför, att de hittills anordnade skyddsrummen — även om ett vidmakthållande av desamma icke bleve en laga skyldighet — knappast kunde befaras bli försatta i ett sådant skick, att skyddsvärdet i dem bleve sämre än i källare o. d.

I *motionen II: 816* behandlas vissa frågor angående var skyldighet att inrätta enskilda skyddsrum i fortsättningen skall föreligga och hemställas, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte fästa uppmärksamheten på att i motionen anförda synpunkter beaktas vid utformningen av bestämmelserna för skyldigheten att i fortsättningen anordna enskilda skyddsrum.

Motionärerna uttalar i fråga om gränsdragningen inom vissa utrymningsorter mellan områden, där sådan skyldighet som nu är i fråga skall föreligga och områden där skyldigheten icke skall föreligga, att vissa av departementet givna direktiv till civilförsvarsstyrelsen om principerna för denna gränsdragning gäve det bestämda intrycket att man syftade till att låta gränsen innesluta även områden med modernare bebyggelse. Motionärerna funne det angeläget att man vid gränsdragningen iakttog sådana försiktighet att man inte avsåg sig det skydd, som normalskyddsrum kunde erbjuda inom härför ändamålsenlig bebyggelse. Härför talade också det förhållandet att en utbyggnad av befolkningsskyddsrum icke torde komma att kunna förverkligas inom den närmaste framtiden.

Beträffande gränsdragningen mellan sådana mindre tätorter där skyldighet att inrätta enskilda skyddsrum skall föreligga och sådana där dylik skyldighet ej skall föreligga uttalar motionärerna, att de funne det betänk-

ligt att höja gränsen så avsevärt som i propositionen avses. Särskilt två faktorer talade enligt motionärerna för att skydd i åtminstone samma utsträckning som hittills borde anordnas, nämligen dels risken för radioaktiv beläggning av stora delar av landet och dels att vid genomförande av den i propositionen föreslagna utrymningsplanläggningen ökade utrymmen måste tagas i anspråk ej minst i de orter, vari berörda skyldighet skulle upphöra. Som en följd av sistnämnda förhållande borde, anför motionärerna, skydds- möjligheterna snarare ökas i dessa orter än minskas. De besparingar som stode att vinna vid bifall till propositionens förslag — enligt motionärernas beräkningar, därest av civilförsvarsstyrelsen föreslagen modifiering av normalskyddsrummets utformning genomfördes, cirka en miljon kronor per år — framstode, anföres vidare i motionerna, såsom blygsamma i förhållande till det relativt stora skydd som man avstode ifrån.

Lagrådet

Lagrådet har beträffande visst stadgande i övergångsbestämmelserna yttrat:

»Enligt vad lagrådet inhämtat är det mening, att stadgandet i andra stycket av de föreslagna övergångsbestämmelserna skall kunna vinna tillämpning även i de fall att, sedan genom beslut enligt 24 § 1 mom. för visst område eller viss plats bestämts skyldighet att inrätta enskilt skyddsrum, skyldigheten genom nytt beslut bringas att upphöra. Med hänsyn till stadgandets plats bland övergångsbestämmelserna kan dess avfattning knappast anses otvetydigt ge vid handen att det skall äga tillämplighet jämväl i dessa fall, något som ej heller framgår av motiveringen. Det synes därför kunna ifrågasättas, huruvida icke förevarande bestämmelse borde utbytas mot en allmän föreskrift i 59 §. Då det huvudsakligen är övergångsfallen, som kunna antagas få praktisk betydelse, synes det dock försvarligt att upptaga stadgandet bland övergångsbestämmelserna.»

I övrigt har lagrådet lämnat förslaget utan erinran.

I anledning av vad lagrådet sålunda i fråga om stadgandet i andra punkten i övergångsbestämmelserna yttrat, anför *departementschefen*:

»Avsikten är, att berörda stadgande skall erhålla den vidsträcktare tillämplighet lagrådet angivit. Anledningen till att det likväl upptagits bland övergångsbestämmelserna är att jag, som jag framhöll i samband med remissen till lagrådet, i avvaktan på en förestående genomgripande revision av civilförsvarslagen icke ville föreslå andra ändringar däri än som kan anses oundgängliga för att de nya principerna skall kunna tillgodoses. Lagrådets uttalande synes mig icke böra föranleda någon ändring i lagförslaget.»

Utskottet

Avgörandet av var och i vilken utsträckning skyddsrum i fortsättningen bör byggas måste träffas under hänsynstagande till, förutom mot vilka orter

luftanfall kan väntas, bl. a. utrymningsplanläggningen för dessa orter. Utskottet har ovan i detta utlåtande uttalat, att man i vissa orter, framför allt de större städerna, bör planera för en praktiskt taget fullständig utrymning. Även för det fall att en sådan utrymning skett måste man emellertid räkna med att en mindre del av befolkningen finnes kvar i städernas innerområden. Skyddsrum erfordras därför även i fortsättningen i dessa områden. Skyddsbehovet kan här icke tillgodoses annat än genom bergtrum eller likvärdigt skydd. Skyddsrum torde, såsom departementschefen anfört, här böra inrättas och dimensioneras i första hand endast för dem som även efter ett krigsutbrott skall kvarstanna i området.

I den mån den verksamhet, i vilken de i innerområdet kvarvarande arbetar, icke redan i fred är inrymd i bergtrum, måste man i huvudsak räkna med att de skall arbeta ovan jord på sina vanliga arbetsplatser. Man kan nämligen knappast räkna med att annat arbete än sambands- och ledande verksamhet av olika slag kan i nämnvärd utsträckning överflyttas till bergtrum eller likvärdigt skydd. Den risk de kvarvarande måste taga under arbetstid kommer att innebära stora påfrestningar. I ett så skärpt läge som det, då slutlig utrymning ägt rum, är det enligt utskottets mening icke rimligt, att de kvarvarande skulle nödgas taga stora risker icke blott under arbetstid utan också under resor till ytterområdena och vilotid därstädes, särskilt som de i ytterområdena icke rimligen kan beredas skydd i fullträffsäkra skyddsrum. De måste därför enligt utskottets mening även under vila beredas skydd i innerområdets befolkningsskyddsrum. Den tid, som kan komma att gå efter den slutliga utrymningen men innan ett anfall sättes in och under vilken skydd under vila alltså måste beredas i innerområdet, kan bli avsevärd och kan komma att vara till krigets slut. Befolkningsskyddsrummen i innerområdet måste därför enligt utskottets mening dimensioneras och inrättas för liggplatser. Utskottet delar alltså i denna fråga departementschefens mening och kan icke tillstyrka förslaget i motionerna I: 620 och II: 817, att dessa skyddsrum skulle utformas såsom sittskyddsrum.

I berörda fråga om dimensionering av befolkningsskyddsrummen för liggplatser vill utskottet fästa uppmärksamheten på följande omständigheter avseende dels utnyttjandet av dessa skyddsrum och dels kostnaderna för desamma. Såsom utskottet ovan i fråga om utrymningsplanläggningen för vissa större städer uttalat, bör såsom ett led i den successiva utrymningen verkställas en omflyttning under icke arbetstid av den efter en beredskapsutrymning kvarvarande, förvärvsarbetande befolkningen till ytterområdena. Under arbetstid kommer i ett sådant läge att i innerområdet vistas betydligt flera än de som måste stanna kvar där efter det den slutliga utrymningen genomförts. Med den planering av befolkningsskyddsrummen, som utskottet ovan förordat, kan under ifrågavarande mellantid befolkningsskyddsrummen erbjuda sittplatser i skydd för en stor del av dem som uppehåller sig i nämnda område. — Kostnadsberäkningen i nämnda motioner

för befolkningsskyddsrum med liggplatser — upp emot 700 miljoner kronor — har baserats på det antal skyddade personer som civilförvarsutredningen angivit. Utskottet har emellertid i likhet med departementschefen räknat med en långt fullständigare utrymning än utredningen gjort. Därest de av utskottet angivna riktlinjerna följes, kommer därför kostnaderna att bli väsentligt lägre än vad motionärerna räknat med.

För den tid, innan slutlig utrymning skett, som industrien i de särskilt utsatta orterna kan hållas i gång i större utsträckning genom att den till ytterområdena omflyttade befolkningen arbetar i innerområdena, erfordras, liksom även för den händelse överraskande anfall kommer innan ens beredskapsutrymning kunnat vidtagas, skyddsplatser i dessa ytterområden. Även i fortsättningen bör alltså, såsom departementschefen uttalat, skyddsrum byggas i anslutning till nybebyggelse i dessa ytterområden. Skyddet får här, såsom utskottet ovan antytt, beredas genom normalskyddsrum. I de inre områdena, som avses skola totalutrymmas redan i samband med en beredskapsutrymning, bör i fortsättningen normalskyddsrum icke byggas. I motionen II: 816 beröres gränsdragningen mellan det inre och yttre området och alltså gränsen för skyldigheten i dessa orter att bygga normalskyddsrum. Motionärerna finner det angeläget, att man inte frånsäger sig det skydd, som normalskyddsrum kan erbjuda inom härför ändamålsenlig bebyggelse, även om denna skulle ligga i det inre området. Enligt utskottets mening bör såsom en allmän regel för gränsdragningen gälla, att gränsen bör anpassas efter arten av befintlig och planerad bebyggelse, terrängförhållanden, sannolika anfallsmål m. m. I den äldre slutna kvartersbebyggelsen, där redan anfall med konventionella bomber kan framkalla svårartade katastrofbränder, som förhindrar räddning av de i skyddsrummen inestängda, bör normalskyddsrum icke byggas ens om viss nybebyggelse äger rum. I större områden med genomgående modernare bebyggelse synes däremot normalskyddsrum böra byggas, även om bebyggelsen ej ligger så långt från stadens centrum eller annat särskilt anfallsmål i staden, att skyddsrummen ger fullständigt skydd vid anfall med det kraftigaste av för orten tänkbara vapen. För t. ex. Stor-Stockholms del synes böra gälla, att väsentliga delar av den väntade nybebyggelsen skall komma att omfattas av skyldigheten att bygga normalskyddsrum.

I nu icke berörda, mindre orter, som dock kan betraktas som anfallsmål, bör skyldigheten att bygga skyddsrum bibehållas. På den egentliga landsbygden och i orter, som ej kan betraktas som anfallsmål, bör däremot sådan skyldighet icke föreligga. Hittills har i förevarande avseende dragits en gräns vid orter med 500 invånare och viss angiven befolkningstäthet. Civilförvarsutredningen har föreslagit en höjning av gränsen till orter med 5 000 invånare. Departementschefen uttalar, att det enligt hans mening icke kan komma i fråga att i nu förevarande sammanhang närmare ange, i vilka orter skyddsrum bör anordnas, men framhåller att de av civilförvarsutredningen

angivna principerna i grova drag syntes kunna läggas till grund för bedömningen. I motionen II: 816 riktas invändningar mot en så avsevärd höjning av gränsen som från orter med 500 till orter med 5 000 invånare.

Enligt utskottets mening måste man vid avgörandet av denna fråga taga hänsyn icke blott till invånarantalet utan också till andra omständigheter som är av betydelse för bedömandet av hur lockande orten kan vara som anfallsmål. Det torde emellertid vara möjligt att i allmänhet avsevärt höja den nuvarande minimigränsen för invånarantalet i orter med skyldighet att bygga skyddsrum. Sådan skyldighet torde dock alltjämt böra föreskrivas, om i en mindre ort, där skyddsrum, om hänsyn tagits allenast till invånarantalet, icke behövt inrättas, finnes en krigsviktig industri eller annan verksamhet, som är viktig för landets motståndskraft. Även för enstaka anläggningar på landsbygden bör, därest särskild risk för anfall föreligger, kunna föreskrivas skyldighet att inrätta skyddsrum. Mindre tätorter och även orter utan egentlig tätbebyggelse, vilka ligger nära våra största städer, torde vidare böra betraktas som en enhet med storstaden samt förses med skyddsrum.

En betydelsefull — i nyssnämnda motion också berörd — fråga i detta sammanhang är, vilken inverkan som skall tillmätas det förhållandet, att en mindre ort, där byggnadsskyldighet eljest ej skolat föreligga, kan väntas få sitt invånarantal väsentligt höjt genom inkvartering där av befolkning från ort som utrymts. Det synes här icke böra komma i fråga att genom föreskrifter om skyldighet att bygga skyddsrum låta den bofasta befolkningen i dessa mindre orter svara för det skydd som bör tillkomma de inkvarterade. Därest befolkningsanhopningen gör orten till ett sannolikt anfallsmål, måste emellertid skyddsrumfrågan lösas, och utskottet förutsätter att departementschefen har sin uppmärksamhet riktad på denna fråga.

Aliggandet att bygga enskilda skyddsrum har hittills varit anknutet till skyldigheten att enligt organisationsplanen organisera särskilt civilförsvaret. Departementschefen uttalar, att det ännu vore för tidigt att avgöra, huruvida skyldigheten att organisera särskilt civilförsvaret bör upphöra i områden, där enskilda skyddsrum icke längre skall byggas, och att det hittillsvarande sambandet mellan ifrågavarande civilförvarsåtgärder därför måste brytas. Beslut angående i vilka orter och områden skyddsrum i fortsättningen skall anordnas bör enligt departementschefen fattas centralt. I propositionen föreslås därför, att det överlämnas åt Konungen eller efter Konungens bemyndigande åt civilförvarsstyrelsen att bestämma ifrågavarande orter och områden. Utskottet har ej funnit anledning till erinran mot den sålunda föreslagna ordningen.

Slutligen föreslås i propositionen att skyldighet skall föreligga att vidmakthålla redan inrättade enskilda skyddsrum i orter, där skyldigheten att inrätta dylika i samband med nybebyggelse upphör. Dock skall undantag kunna göras genom beslut av Konungen eller efter Konungens bemyndi-

gande civilförsvarsstyrelsen. I motionerna I: 620 och II: 817 föreslås att dylik skyldighet icke skall föreligga. Enligt utskottets mening väger fördelarna av att redan befintliga skyddsrum bibehålles tyngre än nackdelarna, och utskottet biträder Kungl. Maj:ts förslag.

I övrigt föranleder propositionen ej något utskottets yttrande.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer,

A. att riksdagen, med bifall till förevarande proposition, nr 185, och med avslag å motionerna I: 620 och II: 817, såvitt gäller skyldighet att utrusta och underhålla enskilt skyddsrum, måtte för sin del antaga det vid propositionen fogade förslaget till lag om ändring i civilförsvarslagen den 15 juli 1944 (nr 536);

B. att motionerna I: 620 och II: 817, i den mån de icke kan anses besvarade genom vad utskottet ovan i detta utlåtande anfört och under A. hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd; samt

C. att motionen II: 816, i den mån den icke kan anses besvarad genom vad utskottet ovan i detta utlåtande anfört, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 20 november 1956

På andra lagutskottets vägnar:

EDVIN JACOBSSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Nils Elowsson, Axel E. Svensson*, fru Carlqvist, fru Svenson, herrar Huss, Mannerskantz, Grönkvist och fru Hamrin-Thorell;

från andra kammaren: herrar Jacobsson i Tobo, Lundberg, fru Sjöstrand, fröken Sandell, herr Johansson i Södertälje, fru Eriksson i Ängelholm, fröken Wetterström och herr Larsson i Hedenäset.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herr Huss, fru Hamrin-Thorell, herrar Jacobsson i Tobo, Lundberg och fru Sjöstrand, vilka ansett, att av utskottets yttrande s. 27 o. f. de tre första styckena bort ersättas med text av följande lydelse.

Avgörandet av var och i vilken utsträckning skyddsrum i fortsättningen bör byggas måste träffas under hänsynstagande till, förutom mot vilka orter luftanfall kan väntas, bl. a. utrymningsplanläggningen för dessa orter. Utskottet har ovan i detta utlåtande uttalat, att man i vissa orter, framför allt de större städerna, bör planera för en praktiskt taget fullständig utrymning. Å andra sidan har utskottet biträtt uppfattningen, att innan en slutlig utrymning skett, skall industriens produktionskapacitet utnyttjas till det yttersta, vilket bl. a. innebär att till de större städernas ytterområden omflyttad arbetskraft fortsätter med sin verksamhet i innerstaden under arbetstiden men tillbringar vilo- och fritid i ytterområdet. Denna verksamhet bör givetvis pågå så länge möjlighet härtill ges. Skyddsrum erfordras därför även i fortsättningen i stadens innerområden. Skyddsbehovet kan här icke tillgodoses annat än genom befolkningsskyddsrum. Vid planläggningen av dessa måste hänsyn tagas ej minst till det nyssnämnda förhållandet, att arbete kan få lov att pågå i det inre utrymningsområdet under lång tid sedan befolkningsomflyttning skett men innan slutlig utrymning ägt rum.

I den mån den verksamhet, i vilken de i innerområdet kvarvarande arbetar, icke redan i fred är inrymd i bergrum, måste man i huvudsak räkna med att de skall arbeta ovan jord på sina vanliga arbetsplatser. Man kan nämligen knappast räkna med att annat arbete än sambands- och ledande verksamhet av olika slag kan överflyttas till bergrum eller likvärdigt skydd. Så länge möjlighet föreligger för de inom innerområdet arbetande att tillbringa fritiden i ytterområdet, erbjuder detta i allmänhet ett bättre skydd och bättre möjligheter till rekreation än vistelse i bergrum i innerområdet. Resan mellan ytter- och innerområdet medför däremot vissa risker, vilka dock i förhållande till den tid arbetet måste pågå får betraktas som relativt ringa. Den största risken tas givetvis under arbetet i innerområdet. Vill man icke riskera att verksamheten här av säkerhetsskäl skall få lov att avbrytas på ett onödigt tidigt stadium, är det ofrånkomligt, att de arbetande beredes skydd i bergrum, om ett bombanfall oförmodat skulle ske. Vistelsen i skyddsrummet beräknas i vissa svårare fall kunna uppgå till några dagar, men torde ofta kunna bli av kortare varaktighet. För ett sådant tillfälligt skydd, vars syfte är att rädda livet, är icke liggplatser nödvändiga.

Civilt försvarsutredningen har med den utgångspunkt som ovan nämnts beräknat antalet behövliga skyddsrumspplatser av här ifrågavarande art till cirka 300 000. Kostnaderna beräknas till 180 milj. kronor. Departementschefen har i propositionen utgått ifrån en annan utgångspunkt, enligt vilken beräkningen av skyddsbehovet skall grundas på antalet i innerområdet kvarvarande efter ett krigsutbrott och sedan praktiskt taget totalutrymning skett. Han förutsätter därvid, att antalet skyddsrumspplatser icke behöver vara så stort som utredningen ifrågasatt. Däremot anser han det nödvändigt, att dimensionera och utrusta skyddsrummet för liggplatser.

Då ungefär fyra skyddsplatser för sittande beräknas motsvara en skydds-

plats för liggande, skulle detta betyda, att om 75 000 liggskyddsplatser inrättades, komme detta att motsvara samma antal sittskyddsplatser som utredningen beräknat vara erforderligt. I sådant fall vore såväl utredningens som departementschefens önskemål uppfyllda, samtidigt som kostnaderna i båda fallen torde bli av ungefär samma storleksordning.

Mot den av departementschefen förordade förutsättningen talar emellertid bl. a., att en smidig fördelning av skyddsrummen inom olika områden av en stad torde bli svårare att genomföra, om de dimensioneras som liggskyddsrum än som sittskyddsrum. Någon ingående beräkning har icke heller uppvisats beträffande det antal skyddsrumspatser som kan erfordras ur departementschefens utgångspunkt. Det förefaller sannolikt, att avsevärt fler skyddsrumspatser erfordras än $\frac{1}{4}$ av det antal som utredningen räknat med. Om så blir fallet, kommer investeringsbehovet att stiga högst avsevärt. Med de begränsade möjligheter som inom överskådlig tid föreligger att utan ekonomiska störningar snabbt investera stora belopp på här ifrågavarande område, kan man därför antaga att en dimensionering av befolkningsskyddsrummen som liggskyddsrum kommer att försena skyddsrumsutbyggandet, så att vissa orter ännu efter många år icke kunnat få planlagda befolkningsskyddsrum byggda på grund av bristande investeringsanslag.

Utskottet finner, att inga tvingande skäl anförts för att dimensionera och utrusta skyddsrummen för liggplatser. En sådan planläggning av befolkningsskyddsrummen att de i första hand beräknas vara sittskyddsrum ger tvärtom ett fastare underlag för bedömning av möjligheten att snabbt realisera planerna och av vilka investeringsbehov som därvid uppkommer. Även vissa andra skäl talar för att skyddsrummen i första hand bör planeras som sittskyddsrum.
